

Віталій Андрєєв
Херсон

Психобіографія в українській історичній науці 1920-х рр.:
В. Петров та його студії про П. Куліша

Психобіографія – метод психологічного аналізу біографій та особистостей конкретних історичних осіб і відповідний йому жанр життєписів, що приділяє особливу увагу психічним факторам життя й творчості людини. Склався він наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Важливу роль у становленні психобіографії зіграли патографічні дослідження Чезаре Ломброзо (1835–1909) («Геніальність та божевілля» (1863), біографії Сократа, А.-М. Ампера, Б. Паскаля та ін.), Пауля Мебіуса (1856–1907) (роботи про життя та діяльність І.В. Гете, Ж.-Ж. Руссо, А. Шопенгауера, Р. Шумана та ін.) та Зигмунда Фрейда (1856–1939) (вивчав життя та творчість Леонардо да Вінчі, В. Вільсона, Ф. Достоевського та ін.).

У ХХ–ХХІ ст. психобіографія розвивається переважно в зв'язку з психоаналітичними ідеями й орієнтаціями та часто реалізується у формі патобіографій (патографій)¹. Сучасні психоісторичні студії найчастіше пов'язані із творчістю американського психолога Еріка Еріксона (1902–1994), який провів дослідження життя й особистості Франциска Ассизького, М. Ганді, М. Горького, М. Лютера та ін. Сьогодні популярність психобіографії в світі неухильно зростає.

Проте, цей жанр біографічних досліджень в Україні та пострадянському інтелектуальному просторі залишається не надто широко розповсюдженим та звичним. Утім, ще наприкінці ХІХ – першій чверті ХХ ст. в російській та радянській науці психобіографістика мала своїх послідовників. Так, серед них одним із найвідоміших став психіатр Григорій Володимирович Сегалін (1878–1960), який вивчав психофізіологію музикантів та письменників (чисельні роботи про О. Скрябіна, Л. Толстого, М. Го-

¹ *Патографія* – галузь знання на стику психології, психіатрії, з одного боку, й лінгвістики, літературознавства та психолінгвістики, з іншого. Вивчає творчість письменників, поетів, художників, науковців, мислителів з метою визначення в особистості автора психічних патологій.

голя та ін.). У 1925–1930 рр. він видавав журнал «Клинический архив гениальности и одаренности» (Свердловськ), на шпальтах якого друкувалися чисельні психобіографічні, патографічні розвідки присвячені визначним особистостям – Л. Андреев, М. Врубель, М. Гоголь, М. Горький, Ф. Достоевський, С. Єсенін, О. Пушкін, Л. Толстой, та ін.

Звичайно, що не обійшли ці інтелектуальні віяння й українську гуманітаристику. Для української біографістики 1920-х рр. також не були чужими елементи «психологізму», психологічного аналізу особистості, фрейдизму. Як приклад тут можна згадати праці шевченкознавців-психоаналітиків С. Балея, А. Халецького, Я. Яреми та ін.

Тож, на мій погляд, тут буде доречним звернутися й до творчості непересічного українського історика, етнографа, археолога, літературознавця, фольклориста та письменника Віктора Платоновича Петрова (псевдоніми – В. Домонтович, В. Бер, В. Плят, Борис Веріго та ін.; 1894–1969). Серед його біографічних студій 1920-х особливе місце посідає постать Пантелеймона Куліша.

У 1920-ті рр. П. Куліша досліджували багато українських вчених. Так, побачили світ розвідки та статті М. Грушевського, С. Єфремова, О. Дорошкевича, П. Чубського (М. Могилянського), Є. Кирилюка, В. Петрова та ін.² У 1927 р. ВУАН навіть видала окремий науковий збірник «Пантелеймон Куліш»³ за редакцією С. Єфремова та О. Дорошкевича до якого увішли статті С. Єфремова⁴, О. Дорошкевича⁵, В. Петрова⁶, П. Чубського⁷ та Б. Неймана⁸.

Протягом 1920-х рр. В. Петров опублікував цілу низку статей присвячених П. Кулішу⁹. Логічним підсумком кулішезнавчих студій вченого

² *Одарченко П.* Наукова діяльність Української Академії Наук у роки 1919–1932 // 125 років Київської української академічної традиції (1861–1986) / за ред. М. Антоновича. Нью-Йорк, 1993. С. 37.

³ *Пантелеймон Куліш* : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства / за ред. акад. С. Єфремова та О. Дорошкевича. К., 1927. 200 с. – (Збірник Історико-філологічного відділу ВУАН ; № 53).

⁴ *Єфремов С.* Провіаний Куліш. Характер і завдання дослідів про Куліша // Пантелеймон Куліш : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. С. 5–11.

⁵ *Дорошкевич О.* Куліш на засланні // Пантелеймон Куліш : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. С. 12–72.

⁶ *Петров В.* Перебування Куліша на Україні влітку року 1856-го (Матеріали до Кулішевої біографії) // Пантелеймон Куліш : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. С. 73–101.

⁷ *Чубський П.* Куліш і Шевченко // Пантелеймон Куліш : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. С. 102–126.

⁸ *Нейман Б.* Куліш і Вальтер-Скотт // Пантелеймон Куліш : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. С. 127–156.

⁹ *Петров В.* Т. Шевченко та П. Куліш. До історії їх взаємовідносин в 1843–1844 рр. // Т. Шевченко та його доба : зб. історико-філологічного відділу УАН. К., 1925. № 28, зб. 1. С. 57–79; *Його жс.* Т. Шевченко, П. Куліш, В. Білозерський – їх перші стрічі //

була монографія «Пантелімон Куліш у п'ядесяти роки: Життя. Ідеологія. Творчість» (1929)¹⁰, яка стала визначною подією тогочасного кулішезнавства.

Дослідження В. Петрова високо оцінили у тогочасному науковому співтоваристві. Згодом відомий український історик та літературознавець В. Міяковський підкреслював, що в 1920-ті рр. В. Петров надзвичайно «глибоко увійшов» у вивчення П. Куліша, підходив до нього з різних боків, використовуючи різні методи й взагалі ця постать стала його «постійним супутником» до кінця академічної роботи в Україні¹¹.

Дослідження про П. Куліша стало логічним продовженням студій В. Петрова над українським, російським та західноєвропейським преромантизмом та романтизмом. Так, вивчення життя та творчості Г. Сковороди на тлі преромантичних ідеологій XVIII ст., російських романтиків (К. Аксаков, М. Бакунін, І. Кіреєвський, М. Язиков та ін.), єнського романтизму (студії про Новалиса) підготували послідовний перехід до праці про П. Куліша¹².

Обрання теми було обумовлено низкою факторів. Приваблювала В. Петрова непересічна особистість та «широкий розмах творчих досягнень» П. Куліша, що надавало чималі можливості «плідно розгорнути рамці свого наукового досліджу». На думку вченого, П. Куліш був одним з визначних представників і, навіть, лідерів українського громадського руху XIX ст. Отже, висвітлення еволюції його ідеологічних переконань на тлі «соціального й політично-громадянського руху XIX-го віку» дозволяє зробити «відповідний соціологічний аналіз», а реконструкція зв'язків П. Куліша з різними суспіль-

Україна. 1925. Кн. 1/2. С. 42–50; *Його ж.* Куліш-хуторянин (Баївщанський період р. 1853–4) // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1926. Кн. 9. С. 156–184; *Його ж.* Матеріали до історії приятелювання Куліша і Шевченка рр. 1856–1857 // Т. Шевченко та його доба. К., 1926. Зб. 2. С. 83–100; *Його ж.* Хуторянство і Європа (Листи Куліша з-за кордону р. 1858-го) // Життя й революція. 1926. № 7. С. 71–79; *Його ж.* Матеріали до історії співробітництва П. Куліша в «Современнике» Некрасова р. 1852–1853 // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1927. Вип. 12. С. 277–297; *Його ж.* Теорія культурництва в Кулішевому листуванні р. 1856–1857 (За неопублікованими джерелами) // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. К., 1927. Кн. 15. С. 1–22; *Його ж.* Перебування Куліша на Україні влітку року 1856-го (Матеріали до Кулішевої біографії) // Пантелеймон Куліш : зб. пр. Комісії для видання пам'яток новітнього письменства. С. 73–101; *Його ж.* Різдво р. 1846. До історії Кирило-Мефодіївського товариства // Шевченківський збірник. Х., 1928. С. 34–65; *Його ж.* Різдво р. 1846 // Шевченко. Річник перший. Полтава, 1928. С. 139–154; *Його ж.* «Чорна Рада» П. Куліша як роман соціальний // Література. К., 1928. Т. 1. С. 29–37; *Його ж.* Вальтер-Скоттівська повість з української минувшини // Куліш П. Михайло Чарнишенко. К., 1928. С. 5–35; *Його ж.* Куліш і Квітка // Квітка-Основ'яненко : зб. на 150-річчя народження, 1778–1928. Х., 1929. С. 94–106 та ін.

¹⁰ *Петров В.* Пантелімон Куліш у п'ядесяти роки: Життя. Ідеологія. Творчість. К., 1929. VI, 572 с. – (Збірник Історично-філологічного відділу ВУАН; № 88).

¹¹ *Міяковський В.* «Недруковане й забуте»: Громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя; Новітня українська література. Нью-Йорк, 1984. С. 446.

¹² *Петров В.* Пантелімон Куліш у п'ядесяти роки... С. IV.

ними угрупованнями допомагає з'ясувати джерела його ідеологічних настанов. Також до цих студій В. Петрова заохочував й стан джерельної бази – великий обсяг недостатньо опрацьованого архівного матеріалу, що розкривало маловідомі сюжети життя та творчості П. Куліша¹³.

Крім того, значну роль у зверненні В. Петрова до постаті П. Куліша відіграла й так звана літературна дискусія 1920-х рр., яка в інтелектуальному дискурсі являла собою сконцентроване вираження пошуків проекту українського майбутнього. За формулювання плану нової України, що з початку 1920-х рр. визрівав у площині трансформації наукових та художніх текстів, у 1925–1928 рр. узялася переважна більшість українських інтелектуалів. Цей проект було побудовано з кількох концептуальних гасел на зразок «психологічної Європи» чи «азіатського ренесансу». Так, неокласики прагнули спочатку відродження культурного комплексу України, яке й репрезентувала літературна практика «теоретиків-олімпійців», а надалі – розвиток в контексті розквіту усіх східних країн під безпосереднім впливом греко-римського мистецтва та німецького експресіонізму. Особливим змістом наділялася категорія «психологічна Європа». Їй протиставляли поняття «Просвіта» та «Москва», перше з яких співвідносили зі сферою компетенції «трудящих мас», а друге – з довготривалим обтяжливим впливом на національний мистецький комплекс чужої культури. Крім цих загальних орієнтовних одиниць, пропонувалося розв'язання ряду конкретних завдань. Серед них – кардинальні зміни в галузі «віджитого старого», а саме: відхід від «провінціалізму» до «європеїзму», від графоманії до кваліфікації, від пропагандивного й політизованого мистецтва до мистецтва глибокої думки, від народницького орієнтування на утилітаризм літератури до М. Зерова, «зерових» та «молодого класу молодої нації», від млявого російського «кающогося дворянина» до психологічних образів старої, буржуазної і навіть феодальної Європи, а також від малописьменного «молодняку» до освічених письменників, перекладачів, кваліфікованих поціновувачів української літератури¹⁴.

У цьому дискурсі особливу увагу інтелектуалів привертала постаті Т. Шевченка та П. Куліша, які уособлювали собою два шляхи розвитку української літератури. Перший – народницький, традиційний, провінційний, а другий – європейський. Специфікою шевченківського дискурсу в 1920-х рр. був його двосторонній перманентний зв'язок із дискурсом кулішівським. Своєрідне знецінювання культурної теми «Т. Шевченко» супроводжувалося передовсім акцентуванням на темі «П. Куліш». Отже, В. Петров, один із провідних тогочасних науковців, письменник, що в соціальному позиціонуванні був близьким до неокласиків звернувся до теми П. Куліша¹⁵.

¹³ Там само. С. III–IV.

¹⁴ *Зубань В. І.* «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова в контексті українського культурного життя 20-х років ХХ століття : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література». Х., 2003. С. 70–73.

¹⁵ Там само. С. 55–56.

Хронологічні рамки свого дослідження В. Петров обмежив 1850-ми рр. (від повернення з тультського заслання до видання «Основи» включно). На цьому періоді дослідник зупинився, адже вважав, що дана проблема недостатньо висвітлена у науковій літературі. Крім того, на його думку, життя та творчість П. Куліша охоплюють великий проміжок часу, а обсяг джерел дослідження є надто великим й може стати основою для написання кількох монографій. У зв'язку з цим учений зосередив свою увагу на «добі «зрілого» Куліша», коли його творча, культурна й громадська діяльність досягла свого найбільшого розквіту¹⁶.

Структурно роботу побудовано за предметно-хронологічним принципом. Автор планував зробити книгу в двох томах, що відповідали б двом періодам творчої біографії П. Куліша: I – від 1852 до 1857 р.; II – 1858–1862 рр. Перший період В. Петров визначає як час реалізації задуманого та невиконаного в 1840-их рр. (видає «Чорна Рада», «Алексей Однорог», «Записки о Южной Руси» тощо) – лише закінчивши розпочате раніше П. Куліш переходить до інших тем та інших планів. Другий – «час нових можливостей, наступних етапів, час зробити те чого він не зміг зробити на початку 50-х рр.: почавши з видання «Хати», Куліш створює «Основу»¹⁷. Проте, плани, щодо видання двохтомної монографії не було реалізовано. Світ побачила лише перша частина книги.

Монографію В. Петров поділив на дві частини. Перша – біографічна («Життя. Ідеологія»), друга присвячена аналізу творчості П. Куліша («Творчість»). Основну увагу В. Петров присвятив соціальному стану П. Куліша, який зумовлював багато подій його життя, погляди, ідеологію. Автор висвітлив економічне становище свого героя у 1852–1857 рр. П. Куліш, і це важливо на думку автора, був землевласником, що зумовило його певну незалежність від суспільства та відрізняло від М. Некрасова та інших різночинців. П. Куліш був за своєю ідеологією «хуторянином», його «мета – хутір», а петербурзька «журнальна робота» – щось тимчасове. В. Петров вважав, що це «дуже цікавий тип, що ним означається певний етап в історії економічних стосунків на Україні». Для П. Куліша, як і для багатьох селян, заробітки поза селом це лише засіб покращити добробут села або хутора¹⁸. Через це В. Петров пояснює становище П. Куліша в гуртку М. Некрасова – він не міг стати «літературним наймитом», якому немає часу «освіжити голову»¹⁹. В. Петров характеризує ідеологію П. Куліша, як «романтичний націоналізм»²⁰.

Характерною рисою монографії є доволі неупереджене ставлення автора до П. Куліша. Він не ідеалізує його, як це часто роблять біографи, що ототожнюють із собою предмет свого дослідження й представляють читачеві

¹⁶ *Петров В.* Пантелимон Куліш у п'ядесяті роки... С. III–IV.

¹⁷ Там само. С. IV.

¹⁸ Там само. С. 56–57.

¹⁹ Там само. С. 25, 319.

²⁰ Там само. С. 313.

зразковий образ героя. Натомість В. Петров висвітлює неприємну зарозумілість П. Куліша²¹, його «афектацію»²², паразитизм щодо великих панів та Т. Шевченка²³, єзуїтство²⁴, безмежний егоїзм, розповідає, як він б'є кріпаків на хуторі²⁵, наводить «вбивчу» характеристику його як людини²⁶ тощо.

У 1930 р. В. Петров захистив докторську дисертацію про П. Куліша і йому було присуджено вчений ступінь доктора філологічних наук. Опонентами на захисті виступили академік АН СРСР та УСРР В. Перетц та академік АН УСРР, член-кореспондент АН СРСР А. Лобода. Відзив В. Перетца про дисертацію В. Петрова було опубліковано у Науковому збірнику Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови²⁷.

Утім, В. Петров не обмежився монографією про П. Куліша. До постаті П. Куліша В. Петров звернувся й у своїй літературній творчості²⁸. 1930 р. вийшла його книга «Романи Куліша» (написана на основі матеріалів, зібраних В. Петровим для дисертаційного дослідження)²⁹. Цей твір, як і роман «Аліна й Костомаров» знаходиться на стику науки і художнього твору. Жанр романізованої біографії приваблював В. Петрова можливістю синтезу, з'єднання елементів наукового та художнього дискурсу. Сам В. Петров вважав, що «Аліна і Костомаров» є першим біографічним романом в Україні³⁰. «Романи Куліша» та «Аліна і Костомаров» стали доволі популярними серед української студентської молоді, інтелігенції та ширших кіл читаючої публіки³¹.

²¹ Там само. С. 236–238.

²² Там само. С. 167.

²³ Там само. С. 256–257.

²⁴ Там само. С. 17.

²⁵ Там само. С. 63.

²⁶ Там само. С. 351.

²⁷ *Перетц В. М.* П. Куліш і його новий біограф. Нотатки до книги В. П. Петрова «Пантелимон Куліш у п'ядесяті роки: Життя. Ідеологія. Творчість» // Науковий збірник Ленінградського товариства дослідників української історії, письменства та мови / за ред. акад. В. Н. Перетца. К., 1931. Вип. 3. С. 33–43. – Рец. на кн.: *Петров В. П.* Пантелимон Куліш у п'ядесяті роки: Життя. Ідеологія. Творчість. Т. 1. К., 1929. 8, 571 с.

²⁸ *Петров В.* Романи Куліша. Біографічні нариси. Ол. Милорадовичівна, Марко Вовчок, П. Глібова, М. Рентель. Х., 1930. 212 с.

²⁹ *Агеева В.* Передмова // Домонтович В. Вибрані твори / вступ. ст., упоряд. В. П. Агеевої. К., 2008. С. 9.

³⁰ *Крупницький Б.* Мої спогади про В. Петрова // Україна. Париж, 1953. Чис. 9. С. 731.

³¹ *Махно Є.* Подвижник науки. Зі спогадів про Віктора Платоновича Петрова // Українська біографістика: зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біогр. дослідж.; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) [та ін.]. К., 2008. Вип. 4. С. 366–367.

З точки зору історика, на особливу увагу заслуговує твір «Романи Куліша», в якому В. Петров вдається до деміфологізації П. Куліша. На дев'яносто відсотків текст «Романів Куліша» складається з цитат: листи Куліша до О. Білозерської, О. Милорадович, М. Маркович (Марко Вовчок), П. Глібової, Г. Рентель, О. Марковича, М. Грабовського, В. Тарновського, П. Плетньова, М. Білозерського, Т. Шевченка, М. Юзефовича, Д. Каменецького, О. Огоновського, О. Барвінського, Л. Глібова; листи П. Куліша до колег і приятелів; листи в яких фігурує його ім'я; листи, що мають опосередковане відношення до його особи; автобіографічні спомини П. Куліша, спогади В. Аксакової, М. Білозерської та О. Кониського про П. Куліша, нотатки С. Аксакова про О. Пушкіна, спогади М. Білозерського про М. Гоголя, спогадів М. Чалого, І. Тургенєва, П. Аненкова, К. Юнге, А. Суислової, Н. Огарьової про М. Маркович; щоденники Куліша, В. Аксакової; мемуари І. Сеченова³². Подекуди цитати обрамлені лапками із вказівкою на адресата й адресанта, на дату написання або робиться посилання на джерело.

Також важливою рисою «Романів Куліша» є й такі складові елементи твору як «Вступні уваги» й «Додатки». Ці компоненти мають важливе значення, адже ними автор готує читача до сприйняття теми приватного життя П. Куліша та демонструє його прагнення до науковості. Крім того, своїми цитатами та науковим апаратом В. Петров намагається підстрахуватися, захиститися від можливих наслідків за порушення табу на приватне життя відомої постаті³³.

У праці В. Петрова П. Куліш постає у не звичному для читача образі – як герой любовних романів, герой-коханець. Автор крізь призму взаємовідносин героя з жінками – Ол. Милорадович, Марко Вовчок, П. Глібова, М. Рентель, барвисто змалював епоху 50–60-х рр. ХХ ст. Як учений, що чітко усвідомлює предмет свого дослідження, В. Петров у «Вступних увагах» звертається до поняття «кохання». Авторське тлумачення цього терміну протиставляється поетичним: «Поети творили ілюзію кохання, як ілюзію абсолютного почуття. Насправді можна було б говорити тільки про соціальну обумовленість і соціальну умовність любовного інстинкту. Кохання не є індивідуалістичні переживання. Переживання індивіда, – воно є соціально обумовлене почуття; так само як і біологічного; статевий потяг не є індивідуалістичне переживання, воно є прояв родового інстинкту... Кохання є соціальне почуття. Воно деформується під впливом суспільних взаємин, класової ідеології, смаків, мистецьких ілюзій. Досить переглянути історію Кулішевих кохань, познайомитись з його інтимним листуванням, щоб переконатись у цьому. Стиль Кулішевого кохання – функція соціальної чинності». Так, у 1840–1850-х рр. він – романтик (сентиментальний і чутливий, близький до слов'янофілів), а в 1860-х він вже раціоналіст і позитивіст, досить вільнодумна та ліберальна людина (в поглядах на жінку,

³² Зубань В. І. «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова... С. 12.

³³ Там само.

родину, релігію). П. Куліш, на думку В. Петрова, цілком «детермінований» та «невільний».

Романи П. Куліша – це романи зрілої, літньої людини, яка в своїй громадській і літературній діяльності переживає розквіт творчих можливостей, здійснює найкращі прагнення й мрії молодих літ, стверджує своє соціальне призначення, але в інтимному особистому житті гостро й гірко починає відчувати сердечну зів'ялість, втому, дражливу й знервовану байдужість. В. Петров порівнює П. Куліша з Фавстом, який у своєму чернечому кабінеті переконався у нікчемності пізнання й мріє про Маргариту. На всіх його романах позначилися прикмети трагічного й похмурого, не радісного й тяжкого розчарування, зневір'я, сумніву, хитань, спустошеності, втоми. Він плекає в собі ілюзорну й сумнівну сподіванку заперечити те, що є, і відновити, що вже давно вицвіло й спорохніло³⁴.

В. Петров розкриває маловідомі сторони особистості П. Куліша й характеризує його як людину безтактну, самозакохану та егоїстичну з «хворим духом», «хворою уявою», що в сорок років поводить ся «як хлопчик». Його розмови про самогубство він порівнює із стилем «Страждань молодого Вертера»³⁵. В. Петров визначає П. Куліша як чоловіка, що подобався жінкам але був нещасливим коханцем, адже ніколи не вмів викликати пристрасті у жінок й це зачіпало його самолюбство. У стосунках з жінками він поведився по менторські, виступаючи просвітником у своїх романах, він «зберігає позу пророка»³⁶. «Культурництво – основний тон його взаємин з жінками», – писав В. Петров³⁷.

Утім, зауважує В. Петров, П. Куліш сам визнає, що він не вартий великого кохання, адже зраджує свою любов заради творчих прагнень. Творчість для нього вище за кохання. Проте, його любов до жінок це не «волокітство», «його Афродіта не Афродіта пандемос, а Афродіта уранія, небесне кохання» – він прагне недосяжного ідеалу (романтик). На думку В. Петрова, П. Куліш хотів би жити «аскетичним здержуванням, патосом праці», «колиб пристрасна натура не проривала його спокою, але коли приходила пристрасть кохання, почуття пристрасті приходило вже в утомі й через утому, через виснаженість, нудьгу, байдужість, через бажання спочинку. І, віддаючись кохання, він відчував це віддання, як зраду. Щоб творити він офірував коханням». Життя Куліша було суворе, віддане творчій мрії – ствердити себе в відродженій нації, в визволеному народі українському. Особисте життя він приніс в жертву праці, творчій мрії, служінню громаді. Жінку він зраджує задля обов'язку перед суспільством³⁸.

В. Петров звернув увагу й на таку рису свого героя, як любов до «подвоєння романів» – розпочинаючи один, він паралельно розпочинав

³⁴ Домонтович В. Вибрані твори / вступ. ст., упоряд. В. П. Агеєвої. К., 2008. С. 231.

³⁵ Там само. С. 254, 379.

³⁶ Там само. С. 369.

³⁷ Там само. С. 228.

³⁸ Там само. С. 357, 375–377.

другий. Так, на 1857–1859 рр. припадають романи з О. Милорадович та М. Маркович (Марко Вовчок), а на 1860–1862 рр. з П. Глібовою та Г. Рентель. Мати три-чотири романи – дійти довершеності в почутті. На любовній манері П. Куліша виразно позначився стиль доби – він об'єднав моральне менторство Л. Толстого з холодним експериментаторством Стендаля. Проте, вважав В. Петров, П. Куліш не був дон Жуаном, адже для нього подвоювати чи потроювати кохання, кінець-кінцем, означало не більше як подвоїти-потроїти листування³⁹.

У стосунках з жінками П. Кулішу, за визначенням В. Петрова, був притаманний «жах кохання», «платонізм». Соціальна «невозможність жить вполне» була водночас і особистою, моральною, психічною, сексуальною. Усі його романи через це були «напівроманами», «напівкоханням». Жінка віддавалася цілком, а чоловік не наважувався переступити останньої межі⁴⁰. Idee fixe П. Куліша стає штовхання коханої жінки в обійми іншого, щоб з боку спостерігати «подробиці» іншого роману – він переконує Милорадович вийти заміж, радіє, що Глібова не кине чоловіка, штовхає Марка Вовчка в обійми Тургенева, радить Рентель взяти шлюб з іншим. Це була певна внутрішня тенденція, вважав В. Петров, «хворобливий наростень на глибокому й щирому почутті» – «платонізм в адюльтері», гротескна й безглузда форма кохання – бути «платонічним третім» в коханні інших двох. П. Куліш віддавав перевагу «кохання до далекої», бажав мати не коханку, а кореспондентку, «близьку-далеку» душу. В. Петров припускає, що це була своєрідна втеча в душевне підпілля та глибокий внутрішній злам⁴¹.

В. Петров застосовує специфічну термінологію – «сплін», «адюльтер», «несвідомо», «інстинктивно», «патологічна», «сексуальність», «платонічне кохання» тощо⁴². Він звертає увагу на Кулішеві обмовки – несподівані слова, що «вирвались» у нього випадково.

Отже, хоч В. Петров й не посилається на праці, популярного в Росії та СРСР 1920-их, З. Фрейда та інших психоаналітиків, спостерігаємо його тогочасні зацікавлення психоаналітичними підходами й застосування їх в своїх історико-літературних студіях. Отже, по суті «Романи Куліша» – інтимна психобіографія. Порівняймо хоча б назву книги В. Петрова з сучасними дослідженнями, наприклад, монографією російського науковця А. Лукьянова «О. Пушкин в любви: интимная психобиография поэта». Думаю, що книгу Віктора Платоновича можна б було цілком справедливо назвати й «Куліш у коханні: інтимна психобіографія».

«Романи Куліша» відбивали, певною мірою, комплекс явищ, притаманних загальній соціокультурній парадигмі 1920-х рр. Ця парадигма була представлена як своєрідний проект України у площині трансформації наукових та художніх текстів й характеризувалася двома практиками:

³⁹ Там само. С. 369, 377.

⁴⁰ Там само. С. 376–377.

⁴¹ Там само. С. 377.

⁴² Там само. С. 234, 375–377.

переоцінювальний дискурс українського минулого та прогнозувальним дискурсом національного майбутнього. Перша передбачала пошук матеріалу для створення образу нової України й зводилася до ревізування поглядів на українську історію, літературу та її знакових постатей, а друга відповідала за план розвитку національної культури, зорієнтованої на західноєвропейську культурну модель. В. Петров, відповідаючи на настанову проектування майбутнього на основі переосмислення минулого звернувся, як і багато інших українських інтелектуалів, до кількох постатей української історії – Сковорода, Костомаров, Куліш. Серед них Куліш представлений найбільш повно й об'ємно. Відома особа українського руху XIX ст. в інтерпретації В. Петрова являла собою квінтесенцію рис, що відповідали запитам сучасності – здатність формулювати й матеріалізувати проект нової України, у схильності «входити в культурництво», а також у прагненні збагачувати українську культуру західноєвропейськими здобутками. У В. Петрова літературні шукання такої жанрової форми, яка б відповідала вимогам до літератури не «для хатнього вжитку», означилися створенням нового для української літератури жанру романізованої біографії, що був популярний у французькій, німецькій, англійській та ін. літературі. Цей жанр передбачав з'єднання елементів наукового та художнього дискурсу, особливо важливого для В. Петрова-вченого, і яскраво контрастував із літературними жанрами продукованими народницькою літературою⁴³. Автор використовує свої знання здобутків гуманітарних та природничих наук – літературознавство, історія, мовознавство, філософія, мистецтвознавство, культурологія, релігієзнавство, психологія, психіатрія тощо.

Сьогодні «Романи Куліша» В. Петрова вважаються художнім твором, а тому досліджуються переважно філологами-літературознавцями й даремно оминаються увагою істориків. Утім, вважаю, що цей твір (працю), оскільки його написано на основі документальних матеріалів (переважно – листи та мемуари) заслуговують на пильнішу увагу з боку істориків та історіографів.

⁴³ *Зубань В. І.* «Аліна і Костомаров» та «Романи Куліша» В. Петрова... С. 174–177.